

CONSIDERAȚII ISTORICE PRIVIND FAMILIA

Lector univ. dr. Ghiță Oana

La famille, comme mode de vie en société et comme réalité de la vie sociale, économique et juridique, a connu de diverses formes structurelles d'une étape historique à une autre étape historique, d'une civilisation à une autre civilisation, en étant fortement influencée par la loi, les traditions mais aussi par la zone géographique, en ce qui concerne le facteur démographique. Par cet article j'ai réalisé une étude comparatif de la "famille", vue sous l'aspect de la période historique, au Moyen Age, à des peuples différents.

1. Preliminarii. În literatura de specialitate¹ familia a fost definită ca: o realitate biologică – prin uniunea ce se realizează între bărbat și femeie; o realitate socială – pentru că reprezintă cadrul comunității de viață și de interese a celor ce o compun, uniți prin esența morală a căsătoriei și prin descendență într-un model unic al solidarității umane; o realitate juridică – fiind recunoscută și ocrotită juridicește. Din punct de vedere juridic, familia desemnează grupul de persoane între care există drepturi și obligații, care izvorăsc din mariaj și rudenie². Sub impulsul creștinismului și islamismului, în Evul Mediu, familia a cunoscut o evoluție în relațiile dintre membrii ei prin înlăturarea puterii absolute a părinților asupra copiilor și prin dezvoltarea unor sentimente mai profunde între soți³. Cu toate acestea, se remarcă în această perioadă istorică inegalitatea dintre sexe și inferioritatea femeii, poziție pe care religia i-o impunea acesteia în societate. Legiurile medievale românești⁴ consacrau aceeași subordonare a femeii față de bărbat, acesta având drept de corecție asupra soției⁵. Ideea că bărbatul și femeia sunt intimi prin aceea că onorează aceeași zei și sunt singurii pe care-i onorează a fost continuată și în Evul Mediu, mai ales sub influența creștinismului și islamismului. Din punct de vedere demografic, familia avea ca finalitate procreerea “creștetii, înmulțirii-va, umpleți pământul și îl stăpâniți”⁶. Musulmanii aveau și ei aceeași idee ca principala finalitate a familiei patriarhale este procreerea. Lipsa copiilor era considerată ca unul din motivele poligamiei, dar mai putea fi și o pedeapsă divină. Din punct de vedere etic, religia creștină a adus ca un aport de nou sentimental iubirii dintre soți, astfel familia, având un fundament solid, păstrându-se încă inegalitatea dintre soți și puterea absolută a părinților asupra copiilor. Inferioritatea femeii în societatea creștină poate fi considerată ca este sugestiv surprinsă de Apostolul Pavel: “femeile să se roage îmbrăcate în chip cuviincios, cu rusine și sfilă...Femeii nu-i dau voie să învețe pe alții, nici să se ridice mai sus de bărbat, ci să stea în tăcere. Căci întâi a fost întocmit Adam și apoi Eva . Și nu Adam a fost amăgit, ci femeia, fiind amăgita, s-a făcut vinovată de calcarea poruncii”.

¹ Ioan Albu – Dreptul familiei, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 7, I.P. Filipescu – Tratat de dreptul familiei, Ed. All, București, 1998 p. 2; Al Bacaci, C. Hageanu, V. Dumitrache – Dreptul familiei, Ed. All, București 1999, p. 1.

² Ion Dogaru, Sevastian Cercel – “Elemente de dreptul familiei”, Ed. Themis, Craiova, 2001, p. 6.

³ Ion T. Amuza – “Căsătoria și divorțul în vechiul drept românesc”, Ed. Sylvi, București 2003, p.16

⁴ Îndreptarea legii – Țara Românească 1652, Cartea Românească de Învățătură – Moldova 1648;

⁵ Cartea Românească de Învățătură: “și încă să o bată și când va fi cu vina, după ce va fi făcut, și- atunce cu măsură, să nu o prea treacă, ci cu blândete, iară nu cu vrăjmășie, fără vină și fără ispravă”

⁶ Geneza, 9, 1

2. Familia in dreptul bizantin. In dreptul bizantin, percepțele laice și religioase care considerau familia ce are la baza căsătoria ca o taină bisericească au constituit ideea de bază în bizanț. Căsătoria se putea încheia prin consimțământul părților, vârsta pentru valabilitatea acesteia fiind de minimum 12 ani pentru fete și 14 ani pentru băieți. De obicei, era precedată de logodna, care avea efecte restrânse în dreptul scris, dar foarte importante în cel cutumiar. Cum Hristos este cap al Bisericii, tot așa bărbatul era considerat cap de familie, soții își datorau ajutor reciproc și aveau grijă de copii. Bărbatul putea repudia soția cu destulă ușurință, dar în general, căsătoria înceta prin moartea unuia dintre soți.

Dreptul medieval occidental avea un sistem asemănător celui bizantin, dar există diferențieri impuse de religia romano-catolică și de cea reformată. Și în Franța căsătoria avea caracter sacramental, era considerată “taină bisericească”, desfacerea ei nefiind posibilă pentru catolici, ci doar pentru reformați. Vârsta matrimonială era de 12 ani pentru fete și de 14 ani pentru băieți, condițiile de fond și de formă pentru încheierea căsătoriei trebuiau să fie îndeplinite sub sancțiunea nulității, cei vinovați de neîndeplinirea lor fiind pedepsiți, iar căsătoria religioasă – cununia religioasă era obligatorie. Juristii laici încercau să justifice inegalitatea femeii, considerând că ea datorează nu numai supunere, ci și să dea considerație sotului – nu există lege, nici cutuma care să o scutească pe femeie de supunere, și nu doar de supunere, ci chiar de considerația dată sotului ei.

Din rândul populațiilor migratoare, la *populațiile germanice* căsătoria era hotărâtă de părinți, în cazul căpeteniilor urmărindu-se formarea unor legături de clan, rudenția pe linie maternă fiind foarte puternică, iar filiația care, inițial, se stabilea pe linie maternă, la unele dintre populațiile germanice era admisă pe ambele linii – atât maternă cât și paternă. Copiii puteau fi vânduți: După cum arată istoricul Jordanes – părinții fac astfel pentru a salva viața copiilor lor, ei chibzuiesc că e mai bine să-și piardă libertatea decât viața și să fie vândut spre a fi crescut de milă, decât pastrat fiind urmand să fie harazit morții.

Hunii au pătruns în răsăritul Europei, puteau avea mai multe soții, deci familia era poligamă, hunul nefiind îngrădit decât de posibilitățile sale de întreținere în ceea ce privește numărul soțiilor sale. Era practică căsătoria preferențială, fiul putea lua în căsătorie pe vadașele tatălui, la fel și frații între ei. Femeia era considerată un bun care se mostenea, ea putând fi vândută. Și căsătoriile mixte se practicau, de exemplu Attila, sub motiv că ar fi trimis un inel de logodna, pretinde de soție pe Honoria, sora împăratului bizantin și o parte din Imperiu ca zestre. Mai este cunoscut cazul unui ostaș roman, Oreste, care, fiind refugiat la huni, s-a însurat cu o femeie barbară și are copii.

Vechii *slavi* aveau o familie mare de tipul comunității casnice patriarhale – zadruga. Aceasta familie cuprinde mai multe generații de urmași ai aceluiași strămoș, împreună cu soțiile lor trăind laolaltă, într-o singură gospodărie. Deși se păstrau ramășițele ale matriarhatului, rudenția se stabilea pe linie patriarhală. Căsătoria era precedată de logodna, iar mirele plătea pentru mireasă o sumă – veno. Există egalitate între soți, femeia conducând treburile gospodărești. Vadașele nu se mai căsătoreau, puterea parintească era detinută de tată, care putea să vândă copiii să-și ofere zalog. Acest fapt era dovedit și prin cuvintele folosite pentru denumirea copiilor, ce era apropiată de cea folosită pentru denumirea oamenilor dependenți.

La vechii *bulgari* familia era poligamă. La Pecenegi și Cumani, legăturile de rudenie erau puternice, dominantă fiind rudenția pe linie paternă, astfel unchiul patern și descendenții acestuia se bucurau de înțaietate și aveau un drept de preferință la căsătorie. Căpeteniile, pentru a obține anumite avantaje, practicau căsătoriile mixte.

Caracteristica pentru *tatari* era familia poligamă, căsătoria făcându-se prin cumpărare. Și ei au cunoscut forma de familie mare în cadrul căreia trăiau mai multe generații la un loc. Căsătoria preferențială se făcea sub forma uniunii fiului vitreg cu

vaduva sau a unui grup de frati cu un grup de surori – acest obicei s-a pastrat pana in vremurile noastre. De timpuriu, casatoria era hotarata de parinti, prin ea intrandu-se legaturile de clan, astfel se practica si casatoria fictiva – “nunta mortului” – in caz de deces al unuia dintre cei sortiti legaturii matrimoniale. Vaduvele nu se mai puteau casatori si nici nu se puteau intoarce la familia din care proveneau, ele ramanand atasate de familia sotului si dupa moartea acestuia. Sistemele de drept ale popoarelor migratoare in materie de familie si casatorie au cunoscut schimbari deosebite odata cu construirea statelor proprii si cu adoptarea unor religii cu percepte diferite.

In ceea ce priveste *dreptul arab*, in Orientul apropiat, Nordul Africii si apusul Europei, familiile arabe urmau regulile Coranului, avand la baza doua feluri de casatorie. Casatoria legitima se facea in prezenta a doi martori, in fata unui officiant religios, putandu-se contracta cu patru femei. Fiecare sotie avea dreptul la o suma de bani, o cantitate de bunuri si o femeie de serviciu, chiar si dupa moartea sotului. Casatoria simpla producea aceleasi efecte ca si cea legitima, cu deosebirea ca aceasta se incheia cu o singura femeie care era de conditie inferioara. Exista si o forma de casatorie pe timp limitat – un an sau mai multi – la arabii siiti, reprezentand o ramasita a familiei, pereche care producea totusi efecte. In toate cazurile trebuia ca femeia sa aiba o incapere separata – haremlak, in afara casei putand merge doar insotita de o ruda de sex masculin, avand fata acoperita. Stabilirea filiatiei pastreaza urme de matriarhat. Divortul era posibil mai ales din initiativa sotului, prin repudierea cu rostirea de cuvinte consacrate⁷ sau gesture simbolice in cazul abaterilor grave ale sotiei. Dreptul arab, de factura islamica, a fost raspandit si in regiunile cucerite.

3. Familia in dreptul vechi romanesc. In ce priveste dreptul medieval romanesc, Îndreptarea Legii din Tara Romaneasca din 1652 preciza cu privire la logodna ca: “aceasta intocmeala... doi oameni se intocmesc sa se insoare si dau arvuna; iara carele amandoi se va lepada, adica-i va para rau, acela sa dea indoita arvuna ce a luat.” Aceasta dispozitie aminteste de arrha sponsalicia romana. In aceeasi legiuire se arata ca “insuratoare se cheama si daca se impreuna un om cu o muiere si care nice nu o au vazut, nice cu dansa au vorbit; iara daca se cununa cu ea, atunce o ia la casa lui si locuieste cu dansul, adeca sed amandoi intr-o casa...ca se impreuna si fac amandoi un trup, dupa cum au zis Domnul nostru Iisus Hristos, cu molitve si cu cununie, prelege de la preot.” Din prevederile de la 1652 se trage concluzia ca intemeierea familiei prin casatorie avea un caracter laic, dar si profund religios, existand o conexiune foarte puternica intre aceste caractere.

Canoanele bisericesti stabilesc interdictiile la casatorie si obligatia de ajutor reciproc intre sotii. In “*Cartea Romaneasca de Invatatura*” din 1648 se stabilea ca barbatul avea drept de corectie asupra sotiei: “si inca sa o bata si cand va fi cu vina, dupa deala ce va fi facut, s-atunce cu masura, sa nu o prea treaca, ce cu blandete, iar nu cu vrajmasie, fara vina si fara isprava”. Aceasta masura este identica cu cea din pravila moldoveneasca.

Infidelitatea sotiei ducea la pierderea zestrei, sotul putand sa o repudieze in anumite situatii, dar si sotia pentru reel tratamente putea sa ceara despartirea – legiuirile stabilind motivele de divort in amanunt, dupa modelul bizantin. In Transilvania nu era ingaduit divortul de catre Biserica romano-catolica, dar dupa reforma religioasa, acest lucru a fost posibil. Din acest motiv, unii nobili austrieci veneau in Transilvania sa divorteze, sa se recasatoreasca sis a revina la catolicism in schimbul unei penitente pecuniare. Aceasta practica era demunita “casatorie transilvana”.

⁷ Talak Talak

4. Familia in Dreptul Modern. Legiuirile fanariote , in perioada de trecere la structurile juridice moderne, au reluat principiile dreptului roman, astfel *Codul Calimah* din 1817 definea casatoria astfel: “doua persoane arata cu chip legiuit a lor vointa si hotarare de a vietui intr-o legatura insotire ...de a naste prunci, a se agiuta intre ei dupa putinta in toate intamplarile”. Pravilniceasca condica si Legiuirea Caragea acorda o deosebita importanta stabilirii raporturilor patrimoniale dintre soti la fel ca si prevederile dreptului roman in ceea ce priveste casatoria sine manu, astfel: “zestre se zice averea femeii, ce la casatorie da barbatului ei cu tocmeala, ca ea sa fie stapana zestrei totdeauna , iar ea sa ia venituri totdeauna”.⁸

Codul civil din 1864 a dezvoltat aceiasi conceptie in privinta casatoriei, pe care o considera ca pe o “asociatiune conjugala”⁹ bazata pe un contract de casatorie, contract matrimonial sau conventie matrimoniale: “cand prin acest contract se adopta regimul dotal, el se mai poate numi act dotal sau foaie de zestre”¹⁰. Doctrina a stabilit drept caracteristici ale conventiei matrimoniale – solemnitatea si publicitatea, imuabilitatea, libertatea de incheiere acestui act accesoriu contractului principal – acela de casatorie. Familia conjugala moderna a fost reglementata in mod deosebit in codul napoleonian din 1804, dezvoltarea acestei institutii facandu-se odata cu dezvoltarea conditiilor societatilor industriale. De referință, rămân pentru această perioadă istorică Codul Caragea pentru Țara Românească și Codul Calimah pentru Moldova. Regulamentele organice reprezintă intrarea țării noastre într-o nouă etapă de dezvoltare, cu importante reforme în domeniul dreptului. Codul civil de la 1865 a reglementat obligativitatea ofierii casătoriei în fața ofițerului de stare civilă, sub sancțiunea nulității, făcând trecerea de la căsătoria religioasă la cea laică.

Dispozițiile Codului civil au rămas în mare parte , în vigoare, până la 1954, fiind abrogate odată cu adoptarea la 1 februarie 1954 a Codului Familiei. S-a arătat în literatura de specialitate¹¹ că, pe măsură ce statul intervine cu scopul de a întări securitatea individului, asistăm la o disoluție a grupului familial, ceea ce nu este întrutotul adevărat, deoarece, în societățile moderne statele asigură o considerabilă libertate a individului în privința relației de familie, fapt relevat și de jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care a lăsat statelor membre o mai mare libertate în reglementarea relațiilor de familie.

⁸ Legiuirea Caragea, cap. 16, 9

⁹ Art. 1223 C.civ.

¹⁰ I. Rosetti – Balanescu, O. Sachelarie, N.G. Nedelcu

¹¹ Alain Benabent, Droit Civil. La famille, Ed. Litec, Paris 2000, p. 3.